

Suomen yliopistokirjastojen verkoston ja Suomen tieteellisen kirjastoseuran kannanotto opetus- ja kulttuuriministeriölle DSM-direktiivin toimeenpanosta

Tiedonlouhintaan liittyviä rajoituksia ja rinnakkaistallennuspoikkeuksen puuttumista on pidetty suurimpina esteinä tiedon ja tutkimuksen avoimuudelle Suomessa (Forsström, Lilja & Ala-Mantila, 2019). Nyt opetus- ja kulttuuriministeriössä (OKM) käynnissä oleva valmistelutyö, jolla direktiivi tekijänoikeudesta ja lähioikeuksista sisämarkkinoilla (DSM-direktiivi, (EU) 2019/790) tuodaan osaksi kansallista lainsäädäntöä, antaisi mahdollisuuden vaikuttaa näihin molempiin.

Tällä kannanotolla Suomen yliopistokirjastojen verkosto (FUN) ja Suomen tieteellinen kirjastoseura (STKS) antavat tukensa kirjastojen, arkistojen ja museoiden KAM-juridiikkaryhmän DSM-direktiiviä koskevalle kannanotolle tiedonlouhintaa ja kulttuuriperintöä koskevien tavoitteiden osalta. Kansainvälinen kirjastoalan kattojärjestö IFLA ja eurooppalaisten tiedekirjastojen verkosto LIBER tukevat myös näitä tavoitteita, joilla mahdollistetaan tiedon vapaa saatavuus ja tutkimuksen vaikuttavuus yli maantieteellisten rajojen. Omalla kannanotollamme haluamme myös korostaa tekijänoikeuslainsäädännön muutostarpeita rinnakkaistallennuspoikkeuksen toteuttamiseksi.

Tiedonlouhinta

Direktiivin 3 ja 4 artikla määrittävät, miten tekstin- ja tiedonlouhintaa tulee toteuttaa tutkimusorganisaatioissa ja kulttuuriperintölaitoksissa tieteellistä tutkimusta varten.

Tiedonlouhintaa koskevien säädösten implementoinnissa tulee taata mahdollisimman vapaa tutkimuskäyttö, ja yhdyimme KAM-juridiikkaryhmän näkemykseen, että kansalliseen lakiin tarvitaan tarkempaa sääntelyä tiedon- ja tekstinlouhintaa koskevien toimintaprosessin kulusta. Direktiivissä annetaan selkeät oikeudet tekstin- ja tiedonlouhintaan, mutta kansalliseen lakiin tarvitaan tarkempaa sääntelyä toimintaprosessin kulusta, jotta tiedonlouhinta voidaan tuoda osaksi organisaatioiden toimintaa ja oikeusvarmuus koko prosessin osalta on selkeä. Tämä koskee esimerkiksi aineistoihin pääsyä ja niiden jatkokäyttöä.

Kaikilta osin ei ole aina selvää, mitkä ovat louhinnan reunaehdot ja miten tulokset ovat jatkokäytettävissä. Lainsäädännön tulisi ottaa kantaa syntyvien kopioiden elinkaaren hallintaan, jotta tutkimuksen todentamisen lisäksi samalla aineistolla voidaan tehdä uutta tutkimusta

myöhemminkin. Tallennuspaikka on voitava valita tapauskohtaisesti ja tallennusratkaisuissa tulisi tukeutua tutkimusorganisaatioihin, kulttuuriperintölaitoksiin sekä luotettaviin kansallisiin ja kansainvälisiin tietoaarkistoihin. Ne mahdollistavat aineiston käyttämisen jatkossakin. Jos tiedonlouhinnan sääntelykehikko ei ole toimijoille selkeä, käsittelemme pian samoja ongelmia, joihin olemme törmänneet tieteellisen julkaisutoiminnan kanssa.

Rinnakkaistallennuspoikkeus

Vuonna 2017 OKM julkaisi selvityksen (Mansala 2017) lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallennuspoikkeuksen edistämiseksi. Selvitystyön jälkeen toteutettu lausuntokierros tuki tekijänoikeuslain ja -asetuksen muuttamista. Koska DSM-direktiivin implementointi edellyttää muutoksia kansalliseen lainsäädäntöön, samassa yhteydessä voitaisiin päästä eteenpäin myös rinnakkaistallennuspoikkeuksen edistämiseksi. Vastaavasta eurooppalaisesta lainsäädännöstä on esimerkkejä mm. Alankomaissa, Saksassa ja Ranskassa. Tieteellisten julkaisujen avointa ja vapaata saatavuutta edellytetään jo useimmissa kansainvälisten ja kansallisten tutkimusrahoittajien linjauksissa. Selvityksen laatimisen jälkeen yksi merkittävimmistä avauksista on ollut eurooppalaisten tutkimusrahoittajien (cOAlition S) laatima Plan S, joka tähtää välittömään avoimeen julkaisemiseen.

Kaikilla tieteenaloilla ei ole tasavertaisia mahdollisuuksia avoimeen julkaisemiseen, mutta rinnakkaistallentamisella voidaan tukea julkaisujen avointa saatavuutta tieteenalasta riippumatta. Mahdollisuus rinnakkaisjulkaisemiseen edistää tutkimustulosten ja vaikutusten laajaa leviämistä sekä tukee uusien innovaatioiden ja tutkimusideoiden syntymistä ja kehittymistä, varsinkin tutkimustoimintaan liittyvän tiedonlouhinnan lisääntyessä DSM-direktiivin myötä.

Rinnakkaistallennuspoikkeus antaisi tutkijalle mahdollisuuden tallentaa oma tutkimusartikkelinsa avoimeen, ei-kaupalliseen julkaisuarkistoon. Julkaisuviivettä ei olisi tai se olisi mahdollisimman lyhyt ja julkaisuarkistoon tallennettava versio olisi kustantajan hyväksymä/julkaisema versio. Tutkimusorganisaatioiden ja tieteenalojen julkaisuarkistoissa huolehditaan siitä, että julkaisut ovat löydettävissä ja saatavilla maksutta myös tulevaisuudessa.

Poikkeuksen tarkoituksena ei ole rajoittaa tutkijan toimivaltaa työnsä tulosten suhteen, vaan tutkijalla olisi edelleen mahdollisuus valita itselleen sopiva julkaisukanava huomioiden muut julkaisemiselle asetetut ehdot. Tekijänoikeus säilyisi tekijällä itsellään ja sopimusvapaus olisi edelleen olemassa.

Erilaiset sopimusmallit ovat tuoneet joustavuutta, mutta samalla ne ovat myös tehneet sopimuksista vaikeaselkoisempia ja monimutkaistaneet julkaisuprosessia. Jos rinnakkaistallentamista ei tueta, jatkuvasti nousevat kustannukset siirtyvät tietoaisteiden hankinnasta erilaisiin kustantajille maksettaviin kirjottajamaksuihin ja julkaisujen avoimeksi ostamiseen.

Avoimen julkaisemisen huomiointi OKM:n uudessa yliopistojen rahoitusmallissa kertoo, että oikeaan suuntaan ollaan menossa. Avoimen julkaisemisen kannusteita edistämällä Suomi liittyy osaksi kansainvälisiä tutkimuksen ja avoimen tieteen linjauksia, kuten [Horisontti Eurooppa](#), jossa pyritään mahdollisimman avoimeen tiedon ja datan saatavuuteen. Sääntelyn ja sopimuskäytäntöjen ristiriitaisuudet eivät vie näitä tavoitteita eteenpäin.

Lähteet

Forsström, Pirjo-Leena; Lilja, Erika; Ala-Mantila, Minna (2019): Atlas of open science and research in Finland 2019 : Evaluation of openness in the activities of higher education institutions, research institutes, research-funding organisations, Finnish academic and cultural institutes abroad and learned societies and academies. Final report. Publications of the Ministry of Education and Culture, Finland 2019:45.

Mansala, Marja-Leena (2017): Selvitys lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallentamisen edistämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2017:15.

Lausuntopyyntö selvityksestä lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallentamisen edistämiseksi. Lausuntopyyntönumero: OKM/70/040/2016. [Lausunnot luettavissa lausuntopalvelu.fi -sivustolla.](#)

Helsingissä 15.5.2020

Anne Lehto

puheenjohtaja

Suomen yliopistokirjastojen verkosto

Pälvi Kaiponen

puheenjohtaja

Suomen tieteellinen kirjastoseura